

УДК 338.43:332.33

**Кузьома В.В.***кандидат економічних наук, доцент  
Миколаївського національного аграрного університету***Павлюк С.І.***асистент кафедри управління виробництвом та  
інноваційною діяльністю підприємств  
Миколаївського національного аграрного університету***Затхей К.С.***магістрант  
Миколаївського національного аграрного університету*

## РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Досліджено роль раціонального використання земель сільськогосподарського призначення у розвитку сільських територій. Визначено, що їх розвиток на сталій основі передбачає гармонійне поєднання трьох складових: економіка, соціум (людина) та навколишнє середовище. Запропоновано основні заходи щодо покращення економічного та екологічного стимулювання раціонального використання земель у сфері сільськогосподарського виробництва в умовах децентралізації та сталого розвитку сільських територій.

**Ключові слова:** сталий розвиток, екологобезпечне землекористування, економічне та екологічне стимулювання, сільська територія.

### **Кузьома В.В., Павлюк С.І., Затхей К.С. РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ**

Исследовано роль рационального использования земель сельскохозяйственного назначения в развитии сельских территорий. Определено, что их развитие на постоянной основе предполагает гармоничное сочетание трех составляющих: экономика, социум (человек) и окружающая среда. Предложено основные мероприятия по улучшению экономического и экологического стимулирования рационального использования земель в сфере сельскохозяйственного производства в условиях децентрализации и устойчивого развития сельских территорий.

**Ключевые слова:** устойчивое развитие, экологобезопасное землепользование, экономическое и экологическое стимулирование, сельская территория.

### **Kuzoma V.V., Pavliuk S.I., Zatkhei K.S. RESOURCE POTENTIAL OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES**

The role of rational use of agricultural lands in the development of rural areas is explored. It is determined that their development on a steady basis involves the harmonious combination of three components: economy, society (man) and the environment. The main measures are proposed to improve the economic and environmental stimulation of rational land use in the field of agricultural production in conditions of decentralization and sustainable development of rural areas.

**Keywords:** sustainable development, ecologically safe land use, economic and ecological stimulation, rural territory.

**Постановка проблеми.** Нинішні українські реалії засвідчують різновекторну динаміку аграрного і сільського розвитку: сільськогосподарське виробництво загалом зростає, а сільські жителі, їхні громади та загалом село – занепадають. З одного боку, у корпоративному секторі аграрної економіки нарощуються обсяги виробництва продукції, забезпечується досить висока рентабельність, зростає продуктивність праці. У сільського населення залишається дедалі менше шансів належним чином влаштувати свою життєдіяльність за місцем проживання у селі: тут обмежена сфера зайнятості, низькі доходи, погіршений доступ до базових благ і послуг, деградує сільська інфраструктура тощо. Рівень оплати праці в сільському господарстві залишається одним із найнижчих серед інших галузей, грошові доходи сільських домогосподарств у розрахунку на члена домогосподарства – на чверть нижчими, ніж міських [1, с. 16].

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Вивченню різних аспектів раціонального використання та охорони земель здійснено у працях багатьох вітчизняних вчених, передусім О.Б. Бурової, Я.М. Гадзало, В.С. Дієсперова, І.Г. Кириленка, Ю.Я. Лузан, Ю.О. Лупенка, О.В. Ходаківської. Водночас через наявність широкого кола проблемних питань, пов'язаних із цією тематикою, багато з них потребують подальшого вивчення, особливо в умовах децентралізації та сталого розвитку сільських територій.

**Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.** Зважаючи на широкий спектр досліджень, залишаються актуальними питання розробки рекомендацій щодо раціонального використання земель сільськогосподарського призначення у розрізі економічного та екологічного стимулювання.

**Мета статті.** Головною метою цієї роботи є розробка заходів щодо покращення економічного та екологічного стимулювання раціонального використання земель у сфері сільськогосподарського виробництва в умовах децентралізації та сталого розвитку сільських територій.

**Виклад основного матеріалу.** Земельні ресурси є головною складовою ресурсного, а в цілому і економічного потенціалу сільських територій. Земля – це найважливіший і найголовніший специфічний ресурс, створений силою природи, незамінний чинник виробництва та необхідна умова існування людського суспільства.

Сучасний концептуальний підхід до розвитку сільських територій передбачає їх розвиток саме на сталій основі, де гармонійно поєднуються три складові: економіка, соціум (людина) та навколишнє середовище. Світовий досвід показує, що сучасна сільська економіка стає все більш екологічно орієнтованою, виносячи на перший план завдання питання відтворення та збереження природного ресурсного потенціалу агропромислового виробництва.

Тому, зважаючи на це пропонуємо заходи з економічного стимулювання раціонального використання

земель сільськогосподарського призначення з врахуванням сталого підходу:

- застосування адміністративного впливу на власників і користувачів земельних ділянок за неефективне їх використання (наприклад порушення сівозмін на землях сільськогосподарського призначення, порушення вимог екологічнобезпечного землекористування та інші процеси, що негативно впливають на їх екологічний стан та ін.);

- застосування санкцій для власників, користувачів земельних ділянок за зміну цільового призначення сільськогосподарських земель;

- екологізація платності землекористування, тобто застосування природно-ресурсних платежі з урахуванням екологічного стану, платежі за забруднення земель;

- надання субсидій, податкових пільг, пільгове кредитування для стимулювання раціональної поведінки суб'єктів господарювання (наприклад, компенсаційні виплати за поліпшення якості земель; пільгове оподаткування у разі здійснення фізичними та юридичними особами за власний рахунок заходів щодо захисту земель від ерозії, підвищення родючості земель та інших робіт передбачених програмами з охорони земель; звільнення від сплати земельного податку, коли на земельних ділянках виконуються роботи з рекультивації, меліорації та консервації тощо);

- запровадження цивілізованого ринку земель сільськогосподарського призначення;

Протягом останніх років питання запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення є одним з найбільш дискусійних, оскільки торкається як інтересів сільського населення, так і є важливою передумовою економічного зростання країни в цілому.

Так, неоднозначно сприймається проект Закону України «Про обіг земель сільськогосподарського призначення» № 5535 від 13.12.2016 року, метою якого є правове врегулювання питань, пов'язаних з відкриттям ринку земель в Україні, запровадження при цьому особливого механізму обігу земель сільськогосподарського призначення зі збалансованим дотриманням та захистом приватних, громадських, суспільних та держаних інтересів.

Завданнями проекту Закону України «Про обіг земель сільськогосподарського призначення» є:

- ефективно врегулювання відкриття, організації, функціонування ринку землі сільськогосподарського призначення;

- формування основ обігу земель сільськогосподарського призначення та ефективного використання земель;

- закладення правового регулювання ефективного використання земель;

- забезпечення правового регулювання, яке сприяє розвитку аграрного сектору економіки держави та залученню інвестицій в економіку України;

- передбачення прозорих механізмів обігу земель сільськогосподарського призначення;

- недопущення спекулятивних операцій із землями сільськогосподарського призначення [2].

Основними положеннями проекту Закону України «Про обіг земель сільськогосподарського призначення» є:

- набувачами земельних ділянок сільськогосподарського призначення можуть бути фізичні особи, юридичні особи, зареєстровані за законодавством України, територіальні громади в особі органів місцевого самоврядування; держава в особі органів виконавчої влади;

- продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності здійснюється шляхом проведення електронних земельних торгів;

- стартова ціна продажу земельної ділянки сільськогосподарського призначення державної або комунальної власності не може бути нижчою за її експертну грошову оцінку, що проводиться відповідно до вимог Закону України «Про оцінку земель»;

- механізм відчуження земельних ділянок сільськогосподарського призначення банками та іншими фінансовими установами;

- механізм продажу власником земельної ділянки сільськогосподарського призначення частки у праві спільної власності на земельну ділянку сільськогосподарського призначення та право обміну її на рівноцінну земельну ділянку відповідно до законодавства;

- зміна цільового призначення земельної ділянки сільськогосподарського призначення може бути здійснена не раніше 3 років з моменту набуття власником права власності на таку земельну ділянку, крім випадків відчуження земельних ділянок для суспільних потреб та з мотивів суспільної необхідності відповідно до закону;

- забороняється здійснювати поділ земельної ділянки сільськогосподарського призначення, наданої для ведення товарного сільськогосподарського виробництва або фермерського господарства, якщо в результаті його утвориться хоча б одна земельна ділянка площею менше 1 гектару, крім випадків поділу земельної ділянки сільськогосподарського призначення з метою приєднання частини такої земельної ділянки до іншої суміжної земельної ділянки в процесі консолідації земель, поділу земельної ділянки сільськогосподарського призначення за рішенням суду, у порядку спадкування або поділу земельної ділянки необхідної для суспільних потреб;

- у приватній власності фізичної особи можуть перебувати земельні ділянки сільськогосподарського призначення загальною площею (площа належних їй земельних ділянок, площа частки у власності на земельну ділянку, якою ця особа володіє на праві спільної часткової власності, та площа земельних ділянок, якою ця особа володіє на праві спільної сумісної власності) до 500 гектарів, крім набуття таких земельних ділянок у спадщину [2].

Загальна площа земельних ділянок сільськогосподарського призначення, яка може перебувати у власності юридичної особи, незалежно від форми власності, з урахуванням площі земельних ділянок осіб, пов'язаних з нею відносинами контролю, не може перевищувати 33 відсотків площі сільськогосподарських угідь території об'єднаної територіальної громади та/або району;

- на період з дати набрання чинності цим Законом до 1 січня 2020 року продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення здійснюється за нормативною грошовою оцінкою, вартість земельної ділянки не може бути нижчою за 20 річних орендних плат виходячи з середньої орендної плати по відповідному району;

- об'єднані територіальні громади, створені відповідно до перспективного плану формування спроможних громад, набувають право розпоряджатися землями сільськогосподарського призначення державної власності, відповідно до вимог статті 122 Земельного кодексу України з 1 липня 2017 року [2].

Ми цілком поділяємо думку О.М. Бородіної, що запровадження ринку купівлі-продажу сільськогос-

подарських угідь, згідно принципів та положень відповідного законопроекту буде тільки сприяти погіршенню ситуації в даному питанні – отримання зиску на початку, але в подальшій перспективі будемо мати непоправні втрати в економічному, соціальному та екологічному плані.

На думку О.М. Бородіної необхідно повністю дозволити прозорий та поступовий ринок продажу земель сільськогосподарського призначення всім, хто хоче продати. Але виставити дуже чіткі бар'єри для тих, хто може купити та категорично заборонити набувати прав власності на землю юридичним особам. А що стосується тих юридичних осіб, що вже мають землю у володінні, то вони володітимуть нею і далі та за умови – жодними способами, а не лише купівлею-продажем, не мають права збільшувати свої земельні площі. Землю може купувати тільки фізична особа: громадянин України, який проживає в сільській місцевості, обробляє землю і має відповідну кваліфікацію, підтверджену або освітнім рівнем чи досвідом роботи в сільському господарстві. Можливі додаткові умови – наприклад, на якомуś середньостроковому етапі покупцем може бути той, хто доведе, що саме земля є його основним засобом заробітку чи існування його родини на селі [3].

В.С. Діесперов також вважає, що необхідно давати дозвіл на купівлю земель, але тільки фізичним особам, особиста участь яких у сільськогосподарській діяльності очевидна та все ж таки перевагу у викупі земель надавати державі [4]. Але, на думку В.М. Нелєпа, не слід поспішати з відміною мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення, оскільки ринок землі – це не тільки (і не стільки) її продаж, а й оренда [5].

Практика країн Європейського Союзу, де існує та працює повноцінний ринок земель сільськогосподарського призначення свідчить, що основними його складовими, способами переходу прав землеволодіння і землекористування є купівля-продаж та оренда. При цьому, вагомую умовою для купівлі земель сільгосппризначення є професійна підготовка особи-покупця, наявність капіталу та необхідних засобів виробництва. Переважна кількість країн (Данія, Німеччина, Франція, Іспанія, Швейцарія, Норвегія та Італія) законодавчо обмежує максимальні розміри концентрації земель у власності та користуванні однієї фізичної особи. Так, фермери США і Євросоюзу господарюють близько на 40-45% власної землі, а решта – орендована.

Тому при децентралізації влади та введенні ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення для збереження українського села і селянства життєво важливо забезпечити оптимізацію землеволодіння й землекористування з урахуванням інтересів усіх заінтересованих сторін на основі пропорційності їх поділу на суспільні та приватні з такими умовами використання: суспільні землі знаходяться у володінні територіальних громад і держави, їх використання у ринковому обігу обмежене. А також:

1. Банк земель сільської територіальної громади має задовольняти потреби:

– домашніх господарств населення цієї громади в присадибних ділянках в обсязі, не меншому від спроможності їхніх членів обробляти цю землю для самозабезпечення основною сільськогосподарською продукцією;

– сільських територіальних громад в обсязі, який дає змогу наділяти кожне домогосподарство присадибною ділянкою, надавати їм у необхідному обсязі комунальні (соціальні та агровиробничі) послуги,

забезпечувати сталий розвиток сільських поселень і прилеглих територій.

2. Банк земель державної власності має забезпечити загальнодержавні потреби оборонного й інфраструктурного характеру, охорони природи, довкілля тощо.

3. Приватні землі знаходяться в ринковому обігу із законодавчими обмеженнями на обсяги приватної власності на землю.

Виходячи з визначених критеріїв оптимізації, при організації обігу земель необхідно передбачити:

– відповідний механізм запровадження та дотримання мінімальних (соціальних) норм землевідведення для ведення селянських господарств населення. За розрахунками Інституту, ця норма для жителя сільської місцевості має становити 0,40 га (у тому числі 0,10 га сінокосів і пасовищ) [6];

– підвищення спроможностей сільських територіальних громад у контролі за раціональним екологічно безпечним використанням земельних ресурсів прилеглих сільських територій [7].

Заслуговує на увагу позитивний досвід функціонування ринку сільськогосподарських земель у Білгородській області РФ. Головним покупцем наділів є місцеві громади, які поступово зосередили в своїх руках великі масиви та потім на конкурсних засадах передавали їх ефективним господарям на оренду на довгостроковий період. Результатом запровадження є стабільний бізнес, селяни одержали нові робочі місця в тваринництві та переробці (за умовами конкурсу), місцеві громади мають достатні кошти від оренди, що дозволяє розвивати соціальну сферу; і державі – бо земля (територія) залишається під державною опікою [8].

Як показує практичний досвід українських та зарубіжних господарств, що вирощують органічну продукцію, за 5-8 років господарювання за принципами органічного землеробства якісний стан ґрунтів поліпшується: збільшується вміст гумусу в ґрунті, відновлюється екосистема, зменшуються ерозійні процеси, забруднення та деградація ґрунтів. Урожайність органічних культур така ж як і традиційних, й навіть вища. Витрати на вирощування органічної продукції на 30-35% менші за рахунок відмови від мінеральних добрив, пестицидів та гербіцидів [9].

Запровадження сучасних енергоощадних технологій в обробку ґрунту базуються на комплексному застосуванні сучасних досліджень науки та техніки (вибір оптимальних попередників, визначення прийомів та способів обробки ґрунту, використання перспективних сортів та насіння, внесення оптимальних доз добрив та засобів захисту рослин, виконання повного комплексу агротехнічних операцій з використанням сучасної техніки).

Використання адаптивно-ландшафтних систем землеробства, які враховують взаємопов'язані між собою елементи (система сівозмін, добрив, захисту рослин та обробки ґрунту), перш за все пов'язано із пристосовуваністю виробництва до агроландшафту, форм господарювання та наявних матеріальних ресурсів, враховуючи інноваційні технології і техніку, та з обов'язковим врахуванням екологічного навантаження на ґрунт та ресурсозбереження;

Застосування органічних добрив, наприклад, мінеральні добрива можливо замінити органічними (одержані в результаті використання соломи й решток інших культур для підстилки тваринам й одержання гною та залишення їх на полях після збирання основних сільськогосподарських культур).

Розрахунки свідчать, що ефективність застосування соломи, як відходів зернового господарства, дає змогу зекономити 34,3 млрд. грн [10, с. 18].

Використання можливостей нанотехнологій дозволяє значно покращити можливості застосування добрив. Єдина на сьогодні в Україні компанія «Мінераліс Україна» для виробництва мікродобрив та біопрепаратів застосовує надсучасні нанотехнології, а саме – інноваційну плазмово-імпульсну технологію отримання надчистих карбоксилатів металів: міді, магнію, марганцю, цинку, заліза, кобальту, молібдену, неодиму, селену, германію тощо. Для створення істинних розчинів металів використовується тільки максимально очищена деіонізована вода, а хелатуючими агентами виступають природні двох- і триосновні карбонові кислоти.

Такі мікродобрива застосовуються для передпосівної обробки насіння зернових, технічних, бобових і овочевих культур, а також позакореневого їх живлення. Органічна основа препаратів забезпечує ефективне транспортування наночастинок металів і дуже швидке включення їх у метаболізм рослини без забруднення ґрунту залишковими токсичними сполуками. Вони суттєво покращують енергію проростання і схожість, сприяють розвитку кореневої системи та вегетативних органів рослини, стійкість до впливу негативних факторів [11].

– дотримання науково-обґрунтованих сівозмін та оптимальних розмірів виробництва – науково-обґрунтовані сівозміни займають дуже важливе місце в культурі землеробства, оскільки за умови їх дотримання ефективніше проявляються об'єктивні закони землеробства (регулювання кругообігу елементів живлення рослин у сільському господарстві). Крім того, вони позитивно впливають на родючість ґрунту, врожайність сільськогосподарських культур, якість продукції та навколишнє середовище, їх обов'язково враховують при створенні систем удобрення, механічного обробітку ґрунту, захисту посівів від бур'янів, шкідників та збудників хвороб.

**Висновки з проведеного дослідження.** Основною метою екологічного стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення має стати господарювання за принципами органічного землеробства, запровадження сучасних енергоощадних технологій в обробітку ґрунту та адаптивно-ландшафтних систем землеробства, використання можливостей нанотехнологій. Застосування заходів економічного впливу на землекористувачів всіх організаційно-правових форм господарювання, що базуються на різних

формах власності повинно здійснюватися за умови використання комплексного підходу, особливо що стосується удосконалення законодавчо-нормативної бази з точки зору регулювання розвитку сільських територій в умовах децентралізації.

#### БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Політика сільського розвитку на базі громад в Україні: наук. доп. / Ін-т. екон. та прогнозів. НАН України. К., 2015. С. 54–57.
2. Про обіг земель сільськогосподарського призначення: проект Закону України // Офіційний портал Верховної Ради України: електрон. версія. URL: [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_1?pf3511=60724](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60724) (дата звернення: 06.09.2018).
3. Бородіна О. Проблеми із землею завжди супроводжувалися дуже глибокими суспільними катаклізмами // Земельний вісник України: 2017. № 2. URL: <http://grinchenko-inform.kubg.edu.ua/olena-borodina-problemy-iz-zemleyu-zavzhdy-suprovodzhuvayalsya-duzhe-glybokymi-suspilnyimi-kataklizmayu/> (дата звернення: 06.09.2018).
4. Дієсперов В.С. Використання земельних ресурсів сільських територій / В.С. Дієсперов // Економіка АПК. 2014. № 11. С. 48–56.
5. Нелеп В.М. Шляхи відродження українського села / В.М. Нелеп // Економіка АПК. 2013. № 1. С. 125–129.
6. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / Ю.О. Лупенко, В.Я. Месель-Веселяк, М.Й. Малік [та ін.]; НААН, ННЦ «Ін-т аграр. економіки»; за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2012. – 218 с.
7. Кропивко М.Ф. Стратегічне бачення аграрного устрою України Економіка АПК. 2017. № 4. С. 5–16.
8. Кириленко І.Г. Актуальні проблеми земельного ринку в Україні / І.Г. Кириленко, В.П. Кравчук // Економіка АПК. 2012. № 5. С. 26–29.
9. Шпак Г.М. Напрями стабілізації якісного стану ґрунту / Г.М. Шпак // Економіка АПК. 2012. № 2. С. 130–135.
10. Месель-Веселяк В.Я. Виробництво альтернативних видів енергетичних ресурсів як фактор підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. 2015. № 2. С. 18–27.
11. ТОВ «Мінераліс Україна»: електрон. версія. URL: <http://www.mineralis.com.ua>.
12. Бурова О.Б. Ресурсний потенціал сільських територій та ефективність його використання [Текст]: Автореф. дис. кандидата екон. наук: 08.00.03. Національний університет біоресурсів і природокористування України. К., 2015. 21 с.
13. Гадзало Я.М., Лузан Ю.Я. Земельна реформа: проблеми і перспективи розвитку аграрної економіки. Економіка АПК. 2017. № 1. С. 5–14.
14. Лупенко Ю.О., Ходаківська О.В. Наукові засади запровадження ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення. Економіка АПК. 2016. № 12. С. 5–15.

**Kuzoma V.V.**

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,  
Mykolayiv National Agrarian University*

**Pavliuk S.I.**

*Assistant,  
Mykolayiv National Agrarian University*

**Zatkhei K.S.**

*Master Student,  
Mykolayiv National Agrarian University*

## RESOURCE POTENTIAL OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES

Current Ukrainian realities confirm the multi-vector dynamics of agrarian and rural development: agricultural production is growing in general, and the villagers, their communities and, in general, the cello, are falling. On the one hand, in the corporate sector of the agrarian economy, volumes of production are increasing, a fairly high profitability is ensured, and productivity increases. The rural population is less likely to properly organize its livelihoods in the village: there is a limited scope of employment, low incomes, poor access to basic goods and services, degrades rural infrastructure, and so on. Given the wide range of studies, the issues of developing recommendations for the rational use of agricultural lands in the context of economic and environmental stimulation remain relevant.



The modern conceptual approach to the development of rural territories implies their development on a solid basis, where three components are harmoniously combined: economy, social (man) and environment. World experience shows that the modern rural economy is becoming more ecologically oriented, placing the issue of reproduction and preservation of the natural resource potential of agro-industrial production at the forefront. Therefore, in view of this, the study proposes measures for the economic stimulation of rational use of agricultural land, taking into account a sustainable approach.

Particularly important is the fact that, with decentralization of power and the introduction of market circulation of agricultural land for the preservation of Ukrainian villages and peasantry, it is vital to ensure optimization of land tenure and land use, taking into account the interests of all interested parties, on the basis of the proportionality of their division into social and private with the following conditions of use: public land is owned by the territorial communities and the state, their use in market circulation is limited.

The main objective of ecological incentives for the rational use of agricultural land should be the management of the principles of organic farming, the introduction of modern energy saving technologies in soil cultivation and adaptive landscape systems of agriculture, the use of nanotechnology capabilities. The application of measures of economic impact on land users of all organizational and legal forms of management, based on different forms of ownership, must be carried out in the mind. The use of an integrated approach, especially concerning the improvement of the legislative and regulatory framework in terms of regulating the development of rural areas in a context of decentralization.